

Տ Ե Ղ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք
Ի Փ Ո Ք Ր Ե Ի Ի Մ Ե Մ Հ Ա Յ Ս

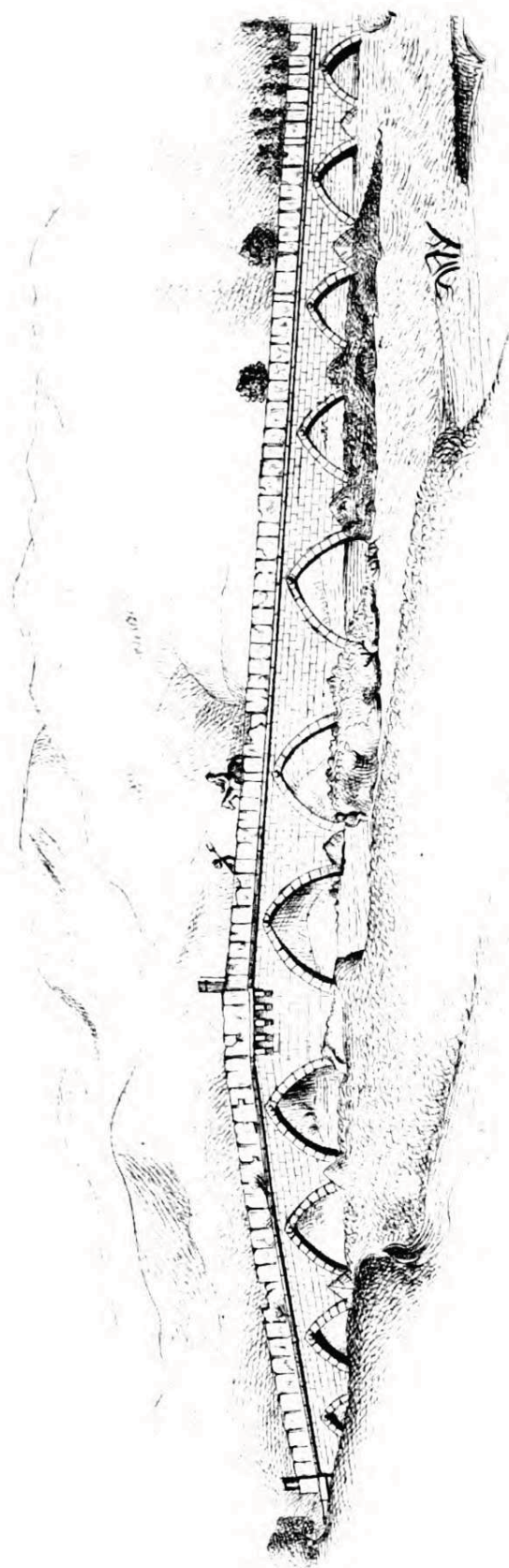
Պ Ր Ո Ւ Ս Ա ¹

Պրուսացւոց քաղաքն անուանի լեալ հնութեամբն անդատին 'ի ժամանակաց անտի Աննիբաղայ և Պրուսիասայ Բիւթանացւոց թագաւորի, հզօր և մեծ հանդիսացաւ յաւուրս Միհրդատայ, և ընդ փոփոխել դարուց և ժամանակաց ընդ իշխանութեամբ կայսերաց, մինչև եղև յետոյ նախաթոռ Օսմանեան թագաւորաց յառաջ քան զառումն Բիւզանդիոյ, յամէ 1325 ցամն 1453:

ԴԻՐՔ ՔԱՂԱՔԻՆ ԵՒ ԶՈՒՐՑՆ ԱՌԱՏՈՒԹԻՒՆ. — Քաղաքս այս գեղեցիկ և վսեմ գրիւքն և բազմապատիկ փոփոխ տեսարանօք բնութեան ցանկալի երևեցուցանէ զինքն. և է կառուցեալ 'ի ստորոտս գօտեացն Ողիմպեայ լեռին՝ որ 'ի հարաւոյ նորա, անտես 'ի քաղաքէն, և միայն պարք նորին տեսանին 'ի թիկանց քաղաքին աղխաղխեալք 'ի հարաւ կուսէ. և ստորոտք նոցա ուրեք զառ 'ի վայր և ուրեք հրուանդանաձև, և այլուր դաշտաձև և ձորամէջ գրիւքն՝ նոյնպիսի երևեցուցանեն զայլ և այլ թաղս քաղաքին. որք և բաժանին յերկս գլխաւոր մասուռնս. բուն քաղաքն յաջմէ, և 'ի ձախմէ թաղն սուրդաս Մոշրաստ մահալլէսի. և 'ի միջին տեղով Դղեակն: Երես ողջոյն քաղաքին հայի ընդ հիւսիս և արևելս. և առաջի նորա ընդ արձակ դաշտավայր մշակեալ և զարդարեալ ծառովք և գիւղօրէք 'ի նմա սփիւռ, և 'ի թիկանց նոցա յարևելից կուսէ լեռանն Գաթրըրը տաղը կոչեցեալ: Ընդ վըսեմ տեսարանաց քաղաքին և բնութեան հրաշալիս համարելի է ամբառ առատու թիւն ջուրցն՝ որոց անսպառ շտեմարանք են լեռինքն. թող զայլ և այլ գետակս և առուս՝ որք ընդ զանազան ձորամէջս քաղաքին հօսին 'ի լեռանց անտի վայրապար՝ սակաւուց ոմանց աղօրէից և խաղախորդաց 'ի պէտս. ամենայն թաղք լի են աղբերօք, և յամենայն տան գտանին անհատաբար հոսելով զցայգ և զցերեկ: Բայց յառատութենէ ջուրցն օդ քաղաքին գիջին և թանձր է, և ջուրքն ևս 'ի հասարակի անպիտանք են և ծանր, թէպէտ և բնակիչքն խտիր դնեն ընդ այս և ընդ այն 'ի ջրոցն, զի բազմապատիկ աղբերակունք են նոցա, որպէս ոմն Եէնիսուռ, ոմն տէվրէնկէ, ոմն կիւմիշ, և աքձալար և գաշաք, միշփտի և կեօյտէրէ, ապուհայար և փոշնար պաշի, և այլն. սակայն և առ 'ի նոցանէ խոստովանեալ է թէ առհասարակ ծանր և անախորժ են ջուրք քաղաքին. և պատճառ զհանքային մասուռնս ասեն որովք լի են լեռինքն՝ յորոց ջուրքն բխեն. 'ի նոցանէ են և հանքային ջերմ ջրոց բաղանիքն անուանիք: Սակայն առ զուարճալի և վսեմ գրիւք քաղաքին և առ սրանչի տեսարանօքն՝ թեթև թուի մնասդ, գոնեայ այնոցիկ՝ որոց պայծառ տեսութեամբ և եթ քաղաքին զբօսնուցուն:

ԴՂԵԱԿՆ. Ի նախնի շինուածոց քաղաքին զղեակն և եթ նշանաւոր է, թէպէտ և մեծաւ մասամբ սուերակ: Եւ է կառուցեալ 'ի վերայ սեպացեալ ապառաժի, որ

1. Երկոտասան ամօք յառաջ է տեղագրութիւնս քան զաշխարհածտնութ ժամ և խանգարումն քաղաքիս:

(տառված) Բարձրագույն խմբի վերաբերյալ նկար

և ահեղ է բարձրութեամբն 'ի հիւսիսոյ և յարևմտից . այլ 'ի հարաւոյ հաւասար զաշտավայրին՝ որ ընդ մէջ է այնր կողման և լեւանցն : Արդ պարիսպք կրկին կողմանցդ չերկին այժմ՝ բաց 'ի մասնէն որ առ արևմտեան դրամբն կայ . գուցէ 'ի բընիկ բարձրութիւն կողմանցն վստահացեալ՝ անօգուտ համարեալ են պարսպօր ամրացուցանել : Արևմտեան դուռն նորա կոչի Քաթըրձա գաբոշուշ , այնու զի յարևմուտս կոյս քաղաքին են հանքային բաղանիքն միով ժամաւ հեռի 'ի նմանէ . հարաւային դուռն կոչի Զընտան գաբոշուշ , և արևելեանն Եէր գաբոշուշ որ և կրկին է : Հանդէպ արևմտեան դրանն է արահետ ուղին , որ 'ի թաղէն սուլդան Մուրատայ հանէ 'ի դղեակն կոյս առ 'ի կողմն հարաւոյ , և յերկուս բաժանի մի զմիով իբր սանդղաձև յապառաժի անդ . ստորինն տանի մինչև ցփայտեայ կամուրջն փոքրիկ ընդ որով անցանէ գետակ մի ընդ ձորամէջն յաջմէ , իսկ 'ի ձախմէ է պարսպաձև ապառաժ դղեկին , ընդ որ առ կամրջաւն ծակ գործեալ է լայն 'ի ընութենէ , բայց անտի և անդր անգնալի է ուղին , և սեպացեալ ապառաժքն հետզհետէ բարձրանան . յորոց վերայ է վերին ուղին , որոյ նոյնպէս 'ի ձախմէ պարսպաձև ապառաժ և ուրեք ուրեք անձաւք 'ի նմա , և յաջմէ վախից ահաւորութիւն , տարեալ հանէ 'ի հարաւային դուռնն : Ի դրանէ աստի ընդ բովանդակ երկայնութիւն հարաւոյ կողմանն՝ կրկնապարիսպ է դղեակն որ և անկործան կայ տակաւին , մանաւանդ ներքինն , և բազում ուրեք աշտարակք , բայց մեծաւ մասամբ քայքայեալք : Ի վերայ պարսպացդ՝ մանաւանդ ներքնոյն՝ բազում յոյն արձանադիրք կան որ անարատ և որ խանգարեալ , և ուրեք ևս բարձրաբանդակ ծաղկունք 'ի ձև դրասանկաց , ևս և նշանք խաչի . և այդ ամենայն ոչ 'ի պատշաճ տեղով ազուցեալ յորմն , այլ խառնիխուռն , և ոմանք ևս կողմնակի և այլք գլխիվայր . նմին իրի թուին այլոց աւերակաց հնագունից մասունք 'ի նորոգութեան դղեկիդ յարմարեալք 'ի նմին :

ԱՐՔԻՈՒՆԻՔ ՆԱԽՆ ԹԱԳԱՒՈՐԱՅ , ԵՒ ՓՈՂԵՐԱՆՈՑ . — Արքունական ապարանք նախնի թագաւորացն Օսմանեանց զոր կոչեն Էսկի սէրայ , են 'ի ներքս 'ի դղեկին մօտ առ Քաթըրձա գաբոշուշ յեղեր ահագին ապառաժին . այլ շման 'ի նմա կերպարանք արքունեաց , կործանեալ խալառ յանփութութենէ և 'ի հրդեհաց : Եւ զտեղին այժմ ծայր 'ի ծայր անդաստան թթենեաց արարեալ՝ զուգնաբեայ որմովք պատեալ են 'ի հարաւոյ կուսէ . իսկ 'ի հիւսիսոյ բաց է ամենեին , որպէս և բովանդակ երկայնութիւն դղեկին այդր կողման : Եւ տեղին այն բարձրութեամբն և յառաջկոյս հրուանդանաձև երկայնութեամբն և ահաւոր վախիւքն առաջի նորա , և զի ընդարձակ դաշտավայր քաղաքին է 'ի հանդիպոյ և լերինքն արևելից 'ի թիւկանց նորա , զբանչելի է տեսարանաւ , արժանի արքայավայել ապարանից : Իսկ մնացորդք հնութեանց մասանց ապարանիցդ դոյզն որմովք զատուցեալ կան յաջակողմն նորա . և են այլ և այլ սենեակք գմբէթաւորք , զորս փողերանոց կոչեն , ամայի մնացեալք և քայքայեալք , և են նոյնպէս 'ի ծայր ապառաժին , համարձակ մտանելի ամենայն ումէր :

ԹՕՓԻԱՆԷ , ԵՒ ԵԷՐ ԳԱՐՈՒՍՈՒ . — Մօտ Եէրգաբուսու դրանն կայ Թօփիսանէ , յաջմէ Էսկի-սէրային . և երկուստեք դրանն կիսեղծ բարձրաբանդակ կճեայ պատկերք , հեծելոց առիւծու և ընձու ոգորեւոց , և երկուստեք արծուեաց գլխիվեր ուղղահայեաց և թևատարած , որք աղիւսակողմամբք ձևացուցեալ յեռեալ են յորմն :

Բարձրաբանդակ պատկերըդ գտանին և 'ի վերայ այլոյ դրան որմովք խցելոյ : Արդ զամենայն տարածութիւն թօփխանէին յանդաստան փոխեալ են որպէս զլակիսէրային, բայց ուրեք ուրեք երեկն աւերակք քարագործ շինուածոց : Ի գաղաթան տեղոյն ուր թնդանօթքն կան, հրաշալի է տեսարան վայրաց և քաղաքին ողջոյն բազմութեամբ գմբէթաւոր շինուածոց, իջևանից, մզկիթաց և մնիրայից, և պարտիզաց և բարձր բարձր ծառոց : Հանդէպ թօփխանէի դրանն է մզկիթ մի, և 'ի վերայ քառակուսի բնոյ մնիրային փորեալ է քարն բոլորչի թզաչափ տրամագծիւ. զորմէ աւանդեն եթէ 'ի շինութեան մզկիթին զրտակ հացինոյնաչափ մեծութեամբ՝ դանկի միոջ վաճառէր :

Եւր գաբռնառ զոր յիշեցաք յառաջագոյն՝ կրկին դուռն է, յորոց մին բուն դղեկին ընդ որ իջանեն 'ի քաղաքն. իսկ միջոց երկուց դրանցդ պարսպօք բարձրացուցեալ. և յաջակողմն առ երկդրումք դրամքն աշտարակ բարձր : Ի վերայ միոյ 'ի դրանդեաց երկրորդի դրանն կայ խաչ բարձրաբանդակ, և առնթեր փորադրեալ քանի մի բառք յունարէն :¹

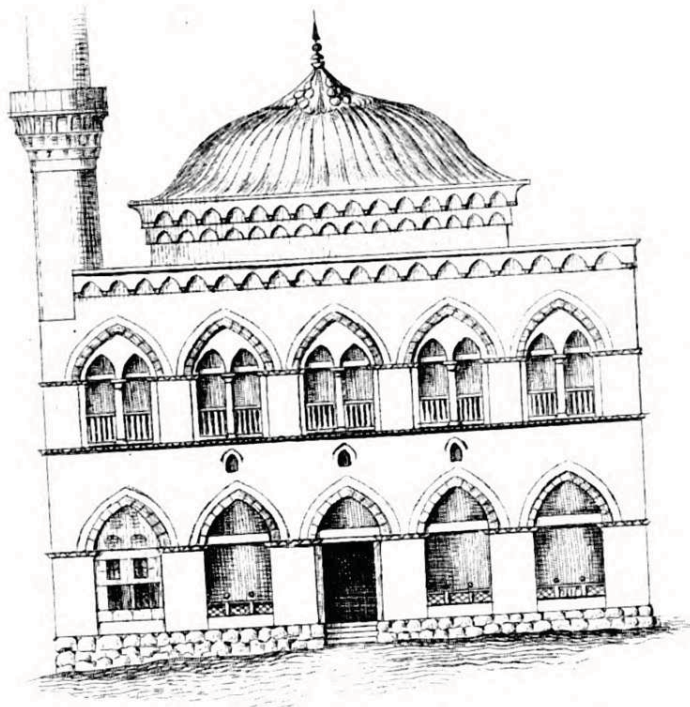
Դղեակն՝ բնակութեամբն և այլ և այլ թաղիւքն թուի քաղաք մի փոքր. թէ պէտ և հասարակաց շինուածքն մզկիթք և բաղանիք անշուք են որպէս և տունքն. չուկայ կամ վաճառանոց և իջեվան չիք 'ի նմին. իսկ պարտէզք և անդաստանք բազում և մեծամեծ. Մահմէտականք միայն բնակեն 'ի նմա : Ի նախնի շինուածոց՝ անարատ մնացեալ է անդ Տառնշլուռ մանաւորի ասացեալ եկեղեցին, զորմէ ստորեւ լիցին բանք :

Պրուսացւոց քաղաքն թէպէտ և անկանոն ձևով փողոցաց և տանցն է անշուք, այլ գեղեցկութեամբ և պէսպիսութեամբ դրիցն 'ի ներքոյ և արտաքոյ, զուարճալի է յոյժ, և տեղիք զբօսանաց 'ի նմա ոչ սակաւ. յորս անուանի է Փռննարպալի հանդէպ հարաւային պարսպաց դղեկին, և թէքերոռձ յարեւել հարաւոյ, որում մօտ են անուանի ծառք չազանակի, զանազան քեօշք, և Գարաւնֆիլլի, և որ այլն ևս :

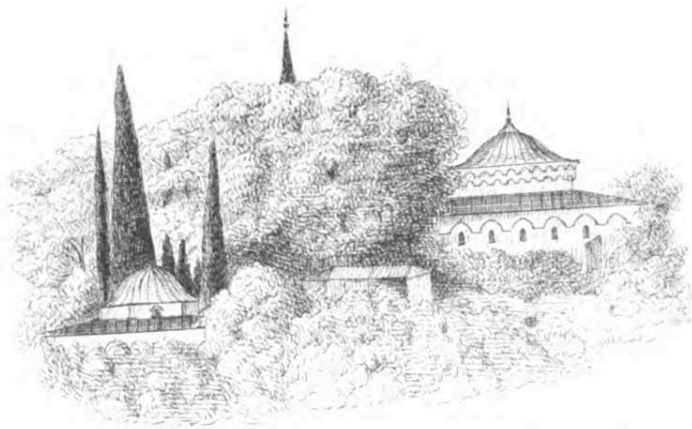
ՄԱԿԻԹԻ ԵՒ ՄԱՀԱՐԱՆԻԹ ԹԱԴԱԽՈՐԱՅ. — Ի հասարակաց շինուածոց քաղաքին հոյա. կապ է պեղեալէնն չորեքտասան գմբէթիւ. մզկիթք ըստ աւուրց տարւոյն ասնն 365 եղեալ 'ի հնումն, նոյնչափ և բաղանիք. այժմ հազիւ մի 'ի չորից է մնացեալ : Անուանիք 'ի մզկիթաց որք և թագաւորաշէնք՝ են, առաջին և մեծագոյն Ուլուճաւի, զոր շինեալ են երեք թագաւորք Մուրատ, Պայէզիտ և Մէհմէմէտ Առաջինք. թէպէտ և իւրաքանչիւր 'ի դոցանէ մի մի այլ ևս մզկիթս շինեալ են որք յանուն նոցա կոչին, սակայն հոյակապ մեծութեամբն սա զանցանէ զամենեքումք. լայնութիւն նորա 'ի հիւսիսոյ 'ի հարաւ է 48 մեզր, իսկ երկայնութիւնն

1. Ի կողմնակի անկիւնաւոր որմն դրանդ 'ի ձախմէ յեւանէն արտաքս՝ կայ վէմ փոքր սուղ ինչ 'ի վեր 'ի գեանոյն, և բռամբ չափ փոսացուցեալ. զորմէ ասնն Տաճիկք, Տէվրիշի ուրումն եկեալ խնդրէ 'ի հաւատակցէ իւրմէ հաց և ջուր, և նա տայ. խնդրէ դարձեալ զգեստ, և նա ոչ զլանայ. և ապա պատրաստ անկողնոյ և իջեվան, և նա տարեալ 'ի տուն իւր հանգուցանէ զնա : Յանտու ապա նմա Տէվրիշն թէ ընդէր արար զամենայն կամս նորա. և նա ասէ զի պարտ է բարի առնել այլոց : Յայնժամ Տէվրի.

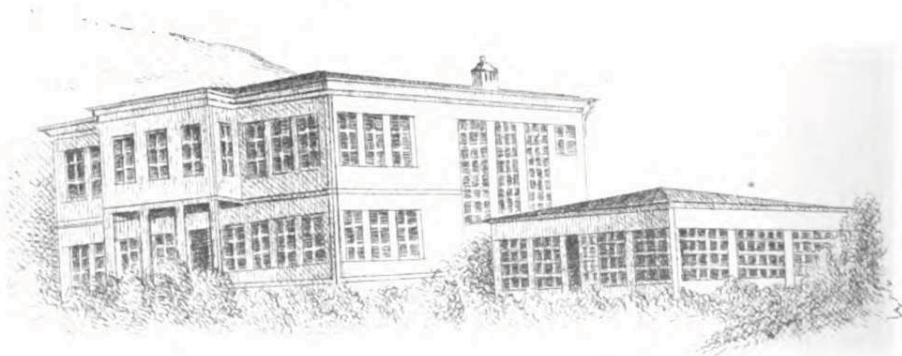
շին կալեալ զձեռանէ առնն տանի առ վէմն այն, և բռամբն ճնշեալ և փոսացուցեալ՝ ասէ ցնա. զօր ամենայն եկեալ գտցես 'ի փոսեալ քարիդ ոսկի մի. և նա առնէր այնպէս : Ի բազմանալ ոսկւոյն՝ գողանան դողք. և 'ի բողոքելն առ գատաւորն՝ գտեալ և տան. և հարցեալ թէ ուստի էր նմա ոսկին, պատմէ նոցա. բայց իբրեւ երթայ վերստին առնուլ զառօրէականն 'ի քարէ անտի, ոչ ևս գտանէ վասն 'ի վեր հանելոյ զգաղտնիսն :

Ա. Մզկիթ Ղազի փանքհար Մուրատ.

Բ. Մզկիթ և ճիւղիմ Ղազի փանքհար (Մուրատայ Ա.).

Գ. Օրեվան Հիւանի կիւղեկ բաղանիւց.

53 : Որ միանգամ 'ի զնին կայ 'ի ներքուստ քառակուսի թանձր կամարասեանցն և գմբէթիցն բազմութեան և պայծառ մեծատարած վայրին և անթիւ բազմութեան կանթեղացն և մեծատառ գրուածոցն յորմունս՝ 'ի զարմանս ըմբռնի . 19 են գրմբէթքն , և 'ի միջին տեղւոյ նոցա գմբէթաձև պատուհան 'ի հիւսուածոյ մետաղեայ թելէ առանց ապակւոյ . իսկ 'ի ներքս մղկթին ուղղահայեաց պատուհանիդ է շատրուան մեծատարած և մշտաբուխ հանդերձ կճայատակ դաւթիւն զնովաւ :

Տաշուշլուշ մանասադըր , զոր 'ի վերդ յիշեցաք 'ի զղեկին , եկեղեցի էր Յունաց , և արդ փոխեալ 'ի մահարձան շիրմի սուղղան Օրղանայ որդւոյ Օսմանայ : Կարի բարձրութեամբն անհամեմատ երևի տարածութեան իւրում . այլ անարատ մնացեալ են ցայսօր ներքոյ և արտաքոյ որմունքն ամենայն . 'ի ներքոյ պատեալ է գուշադոյն կճօք , թէպէտ և առ հնութեանն ուրեք ուրեք անկեալ կճիցն՝ կրով նորոգեալ է : Տեղի խորանին կիսաբլոր , և նոյնաձև աստիճան գործեալ է 'ի նմա չորեքկարգեան . քառակուսի են սիւնքն . և 'ի վերայ միոյ 'ի ձախակողմեան կամարասեանցն որ մօտ է առ խորանն՝ կայ 'ի մթնագոյն քարէ խաչ երկայնաձև ագուցեալ յորմն : Արկղ մի փոքր եղեալ կայ 'ի վերայ արևմտեան որմոյն մարդաչափ բարձրութեամբ 'ի վեր , յորում ասեն պահի մազ մի 'ի մօրուացն Մահմէտի : Ի հին յիշատակացն Օրղանայ աստ պահէր թմբուկ մի ահեղ մեծութեամբ , որ 'ի ժամանակս հրդեհի այրեցաւ : Իսկ զերեզմանքն որ գրաւեալ ունին զմիջոց եկեղեցւոյն՝ 23 են թուով , յորոց եղեալն 'ի միջին տեղւոյ մեծագոյն զազաղաւ և ծածկոցովն և մեծ գլխարկաւ է սուղղան Օրղանին . և 24 աստի և անտի՝ թագաւորազուն սերունդք նորա անծանօթք յանուանէ . իսկ վերջինն որ 'ի ձախմէ խորանին կայ ստորե քան զայլսն՝ Հնդկաց թագաւորին է ասեն որ եկեալ էր յօգնութիւն Օրղանայ : Առ արտաքին դրամբն կան երկու սիւնք 'ի սպիտակ կճոյ մնացորդք հին շինուածոց , հանդերձ զարդարուն վերնախարսխօք , որ արդ փոխանակ ներքնախարսխի եղեալ են : Յարևմտեան կողմն արտաքոյ եկեղեցւոյն 'ի վերայ աւերեալ որմոցն կան նկարէն պատկերք անեղծք :

Մուշրասն Օսման հայր Օրղանայ . — Շիրիմ՝ սորա առնթեր է Տաշուշլուշ մանասադըրայ . յատակ նորա փոքր մի խոր , և է ութանկիւնի . առ իւրաքանչիւր անկեամբն կանգնեալ զոյգ նուրբ սեանց , յորոց չորս զոյգ են 'ի առանաք կարմիր քարանց , և չորք յաղօտ սպիտակ կճոյ . նոյնպէս և որմունքն պատեալ են կապոյտ և սպիտակ կճով : Գերեզման Օսմանայ 'ի միջին տեղւոյ կայ բարձր քան զերկուստեք եղեալսն . գլխարկ նորա բլորչի սպիտակ փաթութիւ և լայնամէջ : Ի ձախմէ նորին դնի Ալայէտտին երէց որդի նորա և վէզիր , մեռեալ 'ի հիճ . 732 . և յաջմէ՝ սուղղան իպրահիմ՝ որդի Օրղանայ , մեռեալ 'ի հիճ . 720 . և առ նովաւ կին Օսմանայ՝ Ասպրճա սուղղան . և այլ ևս 13 'ի սերնդոց նորին անծանօթք յանուանէ : Ի հանդիպակաց անշուք շիրմի որ որմակից է միւսոյն և միջնադրամբ զատուցեալ՝ կան նոյնպէս 17 զերեզմանք թագաւորազանց , ամենեքին անծանօթք յանուանէ :

Ղազի սուշրասն Մուշրաս Ս . — Մզկիթ սորա է 'ի գիւղն Չէքիրկէ արտաքոյ քաղաքին 'ի բարձրահայեաց վայրի . ճակատ մղկթիս անսովոր ձևով՝ այսինքն է կրկնայարկ դաւթիւ և կամարաձև պատուհանօք տարբերի յայլոց . և յերկուսին կողմանս՝ յարևելս և յարևմուտս՝ անտի ուր գմբէթն սկսանի , կարգաւ խցկունս

արարեալ են հանդերձ սրահիւք, բովանդակ քարաշէն և կամարակապ, ելանելի 'ի վեր սանդղոք որք կան առնթեր դրան մզկթին անտես արտաքոյ. և արտաքին որմունք խցկանցդ են նոյն որմունք մզկթին. արարեալ են դոքա վան կարդացողաց՝ 'ի Մուրատայ. բայց յետ ժամանակաց յանկարգանալ նոցին զեղխութեամբ՝ նզովս կարդացեալ 'ի վերայ նոցա և բնակարանացն, անտի և այսր անբնակ մնան. նոյն ինքն Մուրատ հասոյթս կարգեալ էր նոցա և ամենայն բնակչաց գեղջն Չէքիրկէի, ուր ոչ ոք հուր վառէր 'ի տան իւրում, ամենեցուն յիւսկիւն մզկթին կերակրեալ զօրհանապազ. և հասոյթն էր 'ի հնձոց գիւլօրէից բազմաց. որոց 'ի չլինելն բաւական՝ զգերիսն իւր զոր 'ի միում գեղջ բնակեցոյց՝ վաճառել պատուիրեաց, որպէս զի մի խափանեսցի հանապազօրեայ կերակուրն. և սովորութիւնդ այդ տեւ մինչև ցայսօր 'ի Չէքիրկէ, այլ նուազեալ յոյժ 'ի նախկին առատութենէն. ամենայն տուն արդ զօր ամենայն գրտակ մի հացի թոշակ ունի, և յամենայն հինգշաբաթի աւուր փիրալ. իսկ 'ի բամազանի այլ ևս աւելի: Սերունդք գերեացն բնակին արդ 'ի գիւղն Բյադիւսնու, և ամ ըստ ամէ հատուցանեն իմարէթին զսահմանեալ տուրս 'ի հնձոց իւրեանց:

Հանդէպ մզկթին Մուրատայ է մահարձան նորա, և գերեզմանն 'ի միջին տեղւոյ փայտեայ վանդակաւ չրջապատեալ. արտաքոյ վանդակին 'ի ձախակողմն՝ կատսայ լի ցորենով եղեալ 'ի վերայ սեան, յորմէ ջերմեռանդն երկրագործք առնուն բռամբ չափ և խառնեն 'ի սերմանիս իւրեանց զի առատապէս պտղաբերեսցեն անդըն. և է կատսայն բոլորչի լայնաբերան, և առ փորովն քանդակագործ գրութիւն տաճիկ խոշորատառ արձաթով յեռեալ, այլ առ հնութեանն խանգարեալ: Առ սնարօքն արտաքոյ վանդակին կայ քարեայ կոթող երկթզաչափ, յոր եկեալ նստին ամուլ կանայք և ամենայն բախտախնդիր, և պահապան շիրմին (թիւրպէտար) ունելով 'ի ձեռին զերկաթի փականս սուլդան Մուրատայ զոր Մուշուս քիլիտի կոչեն, երկթիզ երկայնութեամբ և անսովոր ձևով, (պահեալ յառանձին արկեղ) և մերձեալ առ բաղդախնդիրն երիցս շուրջ ածէ զգլխովն և բանայ յերրորդում նուագին. և այնու որպէս թէ յաջողին բաղդք խնդրողին: — Ի զլուս դա՞ գաղին եղեալ է զլիսարկ նորաշէն և նորաձև. զի բուն զլիսարկ նորա պահի յարկեղ փականացն. և է բոլորչի ցած, սպիտակ փաթութիւ ուռուցեալ, և գագաթն նորա կորնթարդ. 'ի նմին արկեղ պահի և վերարկու նորա կանաչագոյն, թէպէտ և նորոգեալ յետ ժամանակաց, որպէս և փաթոյթ զլիսարկին, որպէս վկայեաց և պահապանն ինքնին: Հանդիպակաց զլիսոյն առ որմովք զետեղեալ է գահն նորին Մուրատայ հասարակ փայտաշէն քառակուսի, յորմէ և արձաթի զարդըն բարձեալ են: Մորթ ընձենի եղեալ կայ 'ի վերայ գահուն հնագոյն յոյժ. յորոյ վերայ ասեն վճարէր Մուրատ զսովորական աղօթան: Եւ 'ի հանդիպակաց որմն կախեալ կայ մասն զրահի չղթայագործ, որ թուի անշուշտ նորին թագաւորի, այլ Տաճիկք առասպելեն Դաւթի մարգարէի լինել: Յաջակողմն Մուրատայ եղեալ է Մէհմէտ չէլէպի որդի սուլդան Պայէզիտի Բ. իսկ 'ի ձախակողմն առնթեր միմեանց որդիք Երլարըրմ Պայէզիտայ՝ Մուսա և Իսա չէլէպիք, և առնթեր նոցա Եսքուպ չէլէպի կրտսեր որդի Մուրատայ. և յոտս նոցա կին նորին Մուրատայ և զստերք նորա առ նովալ: — Անուանի է յոյժ արտաքին դուռնն գաւթի մահարձանին որ է 'ի վերայ փողոցի, 'ի պողպատէ, վանդակաձև քանդակագործ

փորուածոյ զարդուք և յեռեալ արծաթի թելիւք. զամանէ ասեմ եթէ փոխարէն իցէ միոյ յերոպական թագաւորաց առ Մուրատ. որոյ յղեալ էր նմա ընծայ՝ սուսեր մի: Ոմանց յերոպացի ճանապարհորդաց կամեցեալ է գնել զվանդակադուռնն զայն 80 հազար դահեկանաց, այլ չեն հաւանեալ պահապանքն օտարացուցանել զերևելի յիշատակն:

Սոշդուս Պայաղիտ Ա Երչտըրլւմ որդի Մոշրաւուայ Ա. — Որոյ մզկիթն յառեւելակողմն կայ քաղաքին արտաքոյ 'ի մեծ և 'ի գեղեցիկ և 'ի բարձրադիր դաշտաւայրի: Ի հնումն շրջապատ մզկիթին պատեալ էր պարսպաւ, կամ ըստ ասելոյ ոմանց ապարանք մեծատարած կային առ տեղեաւն, և աւերակքն երևին ցարդ, և ուրեք ևս կամարաշէն շինուածք քայքայեալք: Ի հարաւային կողմն մզկիթին մնաց աւերակ մեծի և բազմակամար ջրանցից: Հանդէպ մզկիթին 'ի հիւսիսային կողմն նորա 'ի ստորև է մահարձան Պայէղիտայ, որոյ գերեզմանն է 'ի միջին տեղւոյ. 'ի ձախմէ նորա որդւոյ նորին սուլդան Սիւլէյմանի, և յաջմէ 'ի ստորև կնոջն, և երկուց որդւոց: Երևելի ինչ չիք 'ի նմա բաց յերկուց սղւմսք կարմիր սեանց որ կան երկուստեք դրան զաւթի մահարձանին: Քառորդ ժամաւ հեռի 'ի մզկիթէ աստի յարեւել կոյս 'ի վերայ արահետ ճանապարհին է շինուած մեծ զոր յիմարանոց կոչեն, ամայի և աւերակ. կամարաշէն խցկունք երկուստեք, և միջին վայրն անձեղուն, 'ի ծայր շինուածոցն սենեակ մի մեծ և բարձրադմբէթ: Ի վերայ արտաքին մեծի դրանն կան երկուստեք արծուիք աղիւսակողմամբք ձևացուցեալ ըստ օրինակի դրանն Թօփիսանէի զոր յիշեցաք 'ի վերոյ: Բաց յարծուէնչանացդ այլ ինչ նշան հնութեան չերևի յորմունսն:

Մ Ի Զ Ա Տ Ք

Գ

Սմենայն շնչաւոր էակ իր կենաց ընթացքին մէջ գտնէ սև երես մը ունի. այս բացատրութիւն մ'է որով տխուր պարագայ մը կ'ուզեմ հասկցնել: Էակ մը՝ որչափ ալ երջանկութեան համար ծնած երևնայ, բնութիւնը միշտ անոր անանկ մէկ դէպք մը պահած է, որ աղէկ հասկցնելու համար հարկ է սովորական բացատրութեամբ և և տառերով գրելի ըսենք, ինչպէս որ սովորաբար կ'ըսեն տխրութեան մը սաստկութիւնը հասկցնելու համար:

Մահը որչափ որ փիլիսոփայաբար հանգիստ 'ի գործոյ ուղենանք մտածել, դառն յիշատակ մը զարթուցանելէն չենք կրնար արգելուլ զինքը: Նիւթը իր կատարելագոյն վիճակին մէջ որոշեալ պայմաններու միջոցով կատարե-

լագոյն կեանք մ'ունի որով է շնչաւոր. և այս ուղեւալ պայմաններուն փոքր այլալուծիւնն իսկ՝ կը զգայ որ իր գոյութեանը աղետալի կրնայ ըլլալ. կը զգայ՝ որ իր ներկայ էութիւնը, որ ըստ ինքեան է այն կատարելագոյն վիճակը՝ առ որ հասուցեր է զինքը բնութեան դիտումը, կրնայ կորսնցնել, և իր ցանկալի գոյութիւնը չգոյ կրնայ ըլլալ. կը զգայ և կը խիթայ. վասն զի իր ներկայէն դուրս այլ ապագայ չտեսներ թերևս, բայց եթէ ոչնչութիւն մը, թէպէտ և անանկ ոչնչութիւն, որ զինքը նիւթոյն սկզբնական գործունէութեան վիճակը կը հասցնէ: Եւ արդարեւ այդ ոչնչութիւնը դառն պայման մը կ'ըլլար և դառն քան զդառնութիւն, եթէ բնութիւնը ժխտած չըլլար ստորին էակաց զայն ըմբռնելու կարողութիւնը: Սակայն որչափ ալ այս էակները գոյութեան կամ ոչնչութեան ապագային